

A tizedik kötet

(LÁSZLÓ-BENCSIK SÁNDOR: TÖRTÉNELEM ALULNÉZETBEN)

Teljesen más összefüggésben és főként más történelmi állapotban írta Révai József, hogy küzdőket csak küzdők értenek meg igazán. Hogy ez a régen olvasott megállapítás miért épp most ugrott elő emlékezetemből, amikor László-Bencsik Sándor könyvéről, a Magyarország felfedezése sorozat tizedik kötetéről akarok írni? Mentségül idézem? Mentségül, mert irodalmi, kritikai életünkben eléggé szokatlan munkára szántam rá magam? A sorozat tizedik kötetéről ugyanis nem kívülállóként, hanem mondhatnám bennfentes fegyvertársként írok, hiszen a sorozat egyik kezdeményezője voltam, könyvvel indult a sorozat, sőt, most is részt veszek a szerkesztésében. Ha szokatlan ez a vállalkozás, miért ne lehetne gyakorlattá tenni? A megszokást senki nem kanonizálta, minden rajtunk múlik. Sőt, tovább megyek: mostanában idézte fel Héra Zoltán Babits nézetrendszerét a kritikáról, a többi között arról a régi „illem szabályról”, amely szerint írónak nem illik cikkel válszólnia az őt bíráló cikkekre. Babits természetesen elegánsan félretolta ezt az illem szabályt: „Az író gyakran a legjobb kritikusa önmagának, álszemérem volna visszatartani megjegyzéseit.” Persze, írója válogatja, mégis, ezt az ugyancsak nem kanonizált szokást is érdemes volna felülvizsgálni. Ennyit a szokásokról.

És most lássuk a könyvet, melynek — legalábbis számomra — már említett külön jellemzője, hogy tizedik a sorban. Annak idején kb. 10-12 kötetre terveztük a sorozatot, tizenötre gondolni, a távlati jövő kódébe vesző képzelgés volt csupán. Az akkor elképzelt tervben ez a kötet s szerzője nem szerepelt. Menet közben tette a szerkesztői asztalra kéziratát. Mások is léptek be ilyen módon a sorozatba, voltak viszont, akik kiléptek belőle, annak bizonyosságául, hogy a sorozat nem hajó, amely elindul egy kikötőből s változatlan rakományával megérkezik egy másikba, közben beszállás, kiszállás nincs; hanem vonat, amelynek állomásai vannak a kiszállók és beszállók számára — ha ugyan egyáltalán szerencsés ez a hasonlat. A tizedik kötet már alkalmat ad nemcsak ad hoc bírálatra, hanem némi visszatekintő mérlegelésre is. (El is határozotunk egy ilyen ankétot, tavaly decemberre, Kecskemétre, Darvas József halála miatt halasztódott el, e sorok írásakor is még bizonytalan időre.) Nem mintha én egy ilyen visszatekintésre mernék most vállalkozni, de ez a tizedik kötet nemcsak a kerek szám, hanem a könyv egy másik jellegzetessége miatt is kicsihol az emberből, akinek ez a sorozat szívügye, némely reflexiókat.

Mert a kötet következő, s számomra az előbbinél is különösebb jellemzője az, hogy elejétől végéig munkásokról szól. Miért volna ez különös jellemző? Azért, mert a sorozat kötetei közül eddig mindössze kettőben (Égő arany, Tisztelet Komló-nak!) jelentkezett munkásproblematika, de csak egy-egy részletben, érintőlegesen. És csak a tizedik szól teljes egészében munkásokról. Mintha a szociográfiai érdeklődés perifériájára szorult volna ez a témakör, épp most, épp nálunk, hát nem különös? A sorozat tervezése, indítása idején elég gyakran hivatkoztunk a két háború közti népi irodalom szociográfiai mozgalmának hagyományaira, a sorozat címét is onnan vettük. Most vajon ez a hagyomány „ütne” vissza? Ezt ne mondja nekem

senki, mert aki ismeri a magyar szociográfiai irodalom múltját, nagyon jól tudja, hogy volt itt a munkásszociográfiának is hatásos és maig élő hagyománya. Szerintem nem a negyven-ötven évvel ezelőtti, mára megfakult hagyományokban, hanem jelenünk társadalmi s hozzáteszem, irodalmi viszonyai közt kell keresgélni az okot. A magyarázatot.

De van ezen a különösségen belül más is. Az előbb említett két könyv közül az egyikben, például az Égő aranyban, ha munkásokról esett szó, valójában, az úgynevezném „első generációs” munkásokról esett, olyanokról, akik azt megelőzően parasztok voltak, legföljebb erdei munkások, de hát azok inkább parasztok. És most ez a tizedik kötet, amely végre teljes egészében munkásokról szól, kikről íródott? Egy exportcsomagoló brigádról, illetve a brigád tagjairól. A brigádvezetőt meg egy-két bizonytalan esetet kivéve, szintén első generációs munkásokról, akiknek a szülei vagy éppenséggel ők maguk uradalmi cselédek, parasztok s „egyebek”, például kispolgári foglalkozásúak voltak. Ők maguk az elmúlt években kezdték a munkáséletet. Egy olyan „szakmában”, amelyik voltaképpen nem szakma. A szóban forgó exportcsomagoló brigád tagjai nem szakmunkások, s még az sem tisztázott, hogy a munkásrétegek „hierarchiájában” a segédmunkások vagy a betanított munkások közé sorolandók-e. Több generációs munkások köréből, a klasszikusnak mondható munkásrétegből hozott témájú könyv még nem jelent meg a sorozatban, talán a látóhatár szélén most bukkan fel valami hasonló.

Emlékszem, egykori főnököm — a nagy, országos lap szerkesztőségében — behívott magához, s fölvetette a kérdést: „Maga, úgy tudom, bár parasztszármazású, éveken át dolgozott gyárakban. Nem értem én magát. Ha maga is csak a faluról, a parasztokról hajlandó írni, akkor ki írjon a munkásokról? Magyarázza meg nekem, hogy maga miért nem ír a munkásokról?” Hebegtem, habogtam, nem tisztáztam én magamban ezt a különben logikus kérdést. Valami olyasmit mondtam, hogy írogatok én azért néha munkásokról is, de most falun, tanyán, a parasztok körében adódnak az igazán izgalmas témák, a társadalom mozgása most ott a leggyorsabb, a legfelkavaróbb, mondtam valamit az eredendő élmény továbbélő hatásáról is, de hát magyarázat ez? Ám a jelenség, ami akkor még ilyesmivel magyarázható volt, tovább él. S most már nemcsak a szóban forgó sorozatra gondolok, hanem akár egész irodalmunkra is, de csak gondolok, az ok boncolgatását másra hagyom. A sorozatra — a tizedik kötet ürügyén — ebből az áll, hogy mintha nemcsak az volna a jellemző, hogy a sorozat periferiáján jelennek meg a munkások, hanem, ha megjelennek is, nem a klasszikusan értelmezett osztályból, hanem az osztály periferiájáról jönnek.

De hát igaz ez így? A periferiáról hozott hírt László-Bencsik könyve? Ezt — állításként — már olvastam egy kritikában. Én ezt a véleményt megvétőzom. Miért? Meg szokták tőlem kérdezni író-olvasó találkozókon: hogyan van az, hogy én, aki eddig a legtöbbet, sőt majdnem kizárólag a paraszti világról írtam, most egyszerre átváltok az olajiparra, olajbányászokról írok. Azt szoktam válaszolni — de ezt már meg gondolt tudatossággal —, hogy ebben nincsen semmi különös. Azok a parasztok, akiknek állapotáról, válságairól, vívódásairól, sorsáról írtam, azok most ott ügködnek az olajkutak környékén, vagy más iparágban keresik a helyüket. Tehát nem én váltottam témát, hanem hőseim, a népesség nagy tömegei váltottak életformát. Hallatlanul, legalábbis kis országunk méreteihez képest hallatlanul nagyarányú átrendezésről van szó. Hogyne lenne ez legalább olyan izgalmas témaforrás a valóságkutató írónak, mint amilyen a tizenkét-tizennégy évvel ezelőtti paraszti világ volt? Mellesleg: ez nem jelenti azt, mintha a „klasszikus”, több generációs munkások köréből nem lehetne éppilyen korszakos átrendeződésről hírt hozni. Nem hiszem, hogy volna ma már olyan több generációs munkáscsalád, amelynek minden tagja munkás ma is, mint ahogy nincsenek régi parasztfamiliák sem, amelyeknek minden tagja paraszt maradt.

És most László-Bencsik könyvére gondolva: témája tehát nálunk egyáltalán nem periferikus. A Szegvári-féle exportcsomagoló brigád életrajza — mindjárt mondjuk meg, hűségesen hiteles, megkapóan őszinte életrajza — a most ötvöződő, majdan

klasszikussá váló magyar munkásosztály jelen állapotának társadalmi méreteiben is érvényes kor- és jellemrajza. László-Bencsik a könyv elején leírja, hogyan került ebbe a 18 tagú, exportcsomagoló, ládaszegező brigádba tizenkilencediknek, hogy ott éveket töltsön, ládákat szegezzen, gépeket, berendezéseket exportra csomagoljon, így ismerje meg a brigádot, s írja meg embereiről a könyvet. Látszólag véletlenül került közéjük. Én azonban azt mondom, nem véletlenül. Nemcsak arra a sportvilágból hozott mondásra hivatkozom, amely szerint a jó kapusnak szerencséje is van, hanem inkább arra, hogy efféle típusú munkásközösségek, brigádok igen széles körben, igen nagy tömegek számára jellemzőek. És az az életforma is, melynek keretei közt a Szegvári-brigád tagjai élnek, általánosan, nagy tömegek számára megszokott. A brigád több tagja Pest környékéről jár be a munkába a fővárosba, nos, gondoljuk meg, hogy hazánkban kb. 900 ezer ember, túlnyomó többségük munkás, ingázik. László-Bencsik szerint az ő brigádjuk az egyik legnépesebb munkássereghez, az anyagmozgatókhoz tartozik. „Magyarországon ilyen tevékenységgel ma legalább egymillió ember foglalkozik” — írja, s higgyük el neki. Így hát nem kuriózumra lelt a Szegvári-brigádban, hanem egy nagyon elterjedt munka- és életformatípusra. Amivel szintén azt akartam erősíteni, hogy könyve nem periferikus témájú, sőt! Centrális inkább. Ha könyvének megadjuk az elismerő titulust: *felfedező* érdeme van, ezt nem azért tesszük, mert valami *különös*et felfedezett, hanem azért, mert valami *általánosról* olyan módon hozott hírt, hogy abban benne van a felfedezés öröme, izgalma, ami egy igen élénk intenzitású írói érzékenység, témájával majdnem tökéletes azonosulás révén születhetett csak meg.

Említettem az ímént a jó kapus szerencséjét. Profán hivatkozás ez, belátom. Nem ez itt a lényeg, hanem az, hogy a szerző konok következetességgel rászánta magát egy könyv megírására, néprajzos, néptánc-koreográfusi múlt után elszegődött ládaszegezőnek, éveken át vállalta ezt a nehéz, próbára tevő munkát, hogy megírja — s megírta — a sorozat egyik emlékezetesebb, legjellegzetesebb könyvét. Módszere, elszántsága, rászántsága lefegyverzően tiszteletreméltó, s ami a legfontosabb, az eredmény igazolja a vállalkozás módszerét. Kanonizálni persze ezt sem kell, mert ha a cél — hiteles, igaz dolgokat írni a mai valóságról — egy és ugyanaz, a cél megközelítése lehetséges százféle úton is. Az eredmény a fontos. S az eredmény? A szóban forgó könyv nemes teljesítmény. Vallomás? Beszámoló? Szerintem minden valamirevaló szociográfia útirajz is egyben: útirajz tájakban, sorsokban, emberi lelkekben, történelemben. (Éppígy minden valamirevaló útirajz szociográfia is egyben: a látó és meglátó ember tájakban, sorsokban, embereken, történelemben való gondolkodásának nemes kalandja.) László-Bencsik otthonosan utazik emberi sorsokban Brünntől a Donig és szerte az országban, meghitt barátként eljut a brigádtársak otthonába, a kemény sorsú, nehéz munkájú emberek méltatlanul szegényes lakásaiba, magnószalagon rögzített s hitelesen visszaadott élet- és jellem-állapotuk bensőséges mélyrétegeibe.

Milyen kritikusa az, aki nem vitatkozik? Vitatkozni ezzel a könyvvel nehéz, otthonosabbnak kellene lennie a partnernek, mint amilyen a szerző. Mégis, hadd vitatkozzam. A kötet legforróbb, izzóan valóságot lehelő lapjai azok, amelyeken a brigád tagjai maguk beszélnek, úgy, ahogy érznek. Sorsukról, családjukról, társadalomról, politikáról, szórakozásról — mindenről, ami az élettel együtt jár. Aztán megszólal az író, és kommentálja ezeket a vallomásokat. A vitám itt kezdődik. Olvasom a Szegvári-brigád tagjának a véleményét arról a nem érdektelen kérdésről, hogy vannak a ma új urak, kik azok, mifélek stb. Véleményüket nem minősítem: el kell olvasni. De minősíti a szerző: „...inkább afféle naiv utópisztikus elképzelések körvonalazódnak az okoskodások során. Előfordulnak ebben a vallásból átvett, némileg módosított képzetek csakúgy, mint a jólétnek főleg a nyugati — félig ismert és gyakran félreismert mintákból kialakított — sablonjai, aztán legfőképpen szólamok, elkoptatott és el nem kopható jelszavak ismétlődnek...” Stb. Az efféle kommentárok szerintem fölöslegesek. Elég „kommentár” az ő életútjuk, sorsuk, tapasztalásuk, ahogy az olvasó — az író jóvoltából — megismeri. Hogy a ma „új urak”-ról mit mondanak, tartanak, épp múltbeli és jelenbeli állapotukból világosan értelmez-

heti maga az értelmes olvasó. A könyv címe, *Történelem alulnézetben* — jól eltalált, lényegét sugalló cím. A ládaszegezők — a könyvből kiderül — alulról nézik a történelmet. De nem legalulról. Ez a brigád — szocialista brigád! — már konszolidálódott a munkában, együvé húzó társaság, a munkaerkölcs tekintetében önmagukhoz is, társaikhoz is igen szigorúak. Az ő erkölcsi helyzetükhöz képest mennyien vannak, akik még lejjebből nézik a történelmet, mai jelenségeket, pedig nem rovott múltúak, huligánok, lógók, hanem szintén a munkásság első generációs tagjai, csak éppen szétesőbbek, vándorosztönűek, fegyelmet nem tűrök. Ha például az ilyen körökből akarnánk véleményt hozni arról, hogy vannak e mai urak — itt miket hallanánk! Ez persze látszólag mellékes kitérő, mégis fontos jelzés. Vitám, ha van a könyvvel, éppen a munkások olykor vadul kirobbanó véleményeinek kommentálásával, *megmagyarázásával* van. No, de saját írói, szociográfusi visszapillantó tükrömbe tekintve azt mondom: az az író, szociográfus vesse az első követ László-Bencsik Sándorra, aki nem igyekezett megmagyarázni a valóságos világot úgy, hogy a valóság is megkapja a magáét, meg az általános közfelfogás is megkapja a magáét.

Talán kiderült az eddigiekből, hogy vita ide, vita oda, a *Történelem alulnézetben* című könyv méltó rá, hogy a Magyarország felfedezése sorozatban, éppen tizedik kötetként az olvasó asztalára kerüljön. (*Szépirodalmi*, 1973.)

MOCSÁR GÁBOR

Számadás a szülőföldről

DUBA GYULA: VAJÚDÓ PARASZTVILÁG

A pozsonyi Irodalmi Szemle 1972 decemberében kezdte közölni Duba Gyula szociográfiáját szülőfalujáról, a befejező részt a folyóirat múlt évi utolsó számában olvashattuk. Már az első részletek után nyilvánvalóvá vált, hogy nem riporteri gyorsfényképekről van szó, nem a gyermekkor, a „kirepítő fészek” megidézéséről vagy az író epikai nyersanyagforrásának bemutatásáról. Noha kétségtelen ugyan, hogy a Duba-portáival ismerkedve, Hontfüzesgyarmat utcáit és határát szemügyre véve, az írot és az embert meghatározó környezet, az élményvilág számos lényeges eleme rajzolódik ki előttünk; a szülői háztól a faluközösségig táguló koncentrikus körök a gyökerek körüljárásánál mégis szélesebb szándékról vallanak. Érdeklődéssel várta a folytatásokat az olvasó, hiszen a szlovákiai magyar parasztság sorsának döntő fordulóit a Garam menti szülőfalu konkrét példájával megvilágító írás egyre teljesebbé kerekedő képet adott a történelmi változásokról, az egykori parasztvilág fölbomlásáról az okok, következmények és körülmények pontos rajzával.

Hogy milyen erősek Duba Gyulánál a szülőföld „kötései”, azt eddigi prózáirói, esszéirói munkásságából is tudhattuk, elbeszéléseiben, regényeiben közvetve és közvetlenül gyakran megjelenik az otthoni táj, a falu közössége — a paraszti sorból emelkedni akaró hősök számára mint visszafogó és ezért elvágtató kötelék, a városi életformából kiábrándultaknak pedig erőt adó háterszág. Öt évvel ezelőtt megjelent regényének, a *Szabadesésnek* a főhőse, a felnőtté és értelmiségivé válás nemegyszer keserves próbáit járó újságíró is a valahová tartozás biztonságának érzését keresi hazatértekor. Tudja ugyan, hogy a gyermekkor idilli világába nincs visszatérés, de azt is, hogy az újra meglelt kapocs arkhimédeszi pont lehet számára. Ilyen értelemben vállalja szülőfaluját az író is, tudomásul véve a szükségszerű kiszakadást a paraszti hagyomány időálló elemeit kötőanyagként használja föl a közösségi tudat kialakításában, a szlovákiai magyar sorsvállalás alapozásában. A na-